
Усна історія: практика

Мерседес Віланова (Барселона, Іспанія)

ЧЕТВЕРТИЙ СВІТ:
БАЛТИМОРСЬКІ ОПОВІДІ, 1990*

1. Моя робота в Барселоні

Іспанія протягом 1931–1939 рр. була найважливішим центром анархістського руху в світі. На відміну від Сполучених Штатів Іспанія не мала традиції компромісного вирішення питань через систему демократичних інституцій. Між 1923 та 1930 рр. іспанське суспільство пережило диктатуру Примо де Ривери, але 1931 р. Республіканська Лівиця виграла муніципальні вибори в усіх головних іспанських містах. Король Альфонсо XIII вирушив у вигнання, і парламентська демократична республіка, яку деякі з наших респондентів означили як «дарунок небес», була встановлена. Але за два роки, 1933 р., Правиця знову перемогла на загальних виборах, й Іспанія пережила іншу драматичну зміну уряду. Упродовж цих років політичний істеблїшмент надихався посиленою моральною складовою, коли профспілки лівого крила та політичні партії обох крайніх напрямків — правого та лівого — боролися за свою окрему соціальну візію Іспанії. Правиця стверджувала, що вона хоче врятувати Іспанію від червоних, а Лівиця хотіла негайної революції для припинення надзвичайної експлуатації сільськогосподарських робітників міста. Політичне напруження було надзвичайно високе, коли у лютому 1936 р. всі партії Лівиці приєдналися до Народного Фронту та разом перемогли на останніх виборах у Другій республіці. Чотири місяці по тому Правиця та армія розв'язали громадянську війну.

Конфедерація національної праці (КНП) була анархо-синдикалістською профспілкою, протягом 1930-х — найсильнішою у Каталонії, північно-східному регіоні Іспанії. Традиційно анархісти були в опозиції до держави та політичних партій і тому виступали проти участі у виборах. Кампанія КНП 1931–1936 рр. «Не голосуй» розумілася багатьма істориками та діячами як така, що мала надзвичайно значний

* З дозволу авторки публікується за: *The Forth World: Baltimore Narratives*, 1990. — Istanbul, 2005. — Рр. 12–76. Переклад з англійської Г. Г. Грінченко та І. Є. Ребрової.

«Балтиморські оповіді» є збірником усних історій неписьменних чоловіків та жінок м. Балтимор, що були записані проф. Вілановою 1990 р. та опубліковані двома мовами — англійською та турецькою — видавництвом Стамбульського університету 2005 р. Для перекладу проф. Віланова люб'язно погодилась надати вступну статтю до цього збірника, що була написана за допомогою проф. Лінди Шоупс. (Прим. ред.)

вплив на політичні хитання у Другій республіці — політичній системі Іспанії між 1931 та 1939 рр. Згідно з логікою цієї думки, Правиця була здатна виграти загальні вибори 1933 р., оскільки робітники діяли за анархістською політикою: «Не голосуй». Перемоги поміркованих лівих 1931 р. та на виборах Народного Фронту 1936 р., відповідно, пояснюються як результат відмови робітників слідувати анархістській позиції. Чи була політика анархістів успішною, чи ні, як пояснення змін у іспанському парламенті ця інтерпретація набула майже міфічних розмірів. Як усі міфи, вона продовжувала існувати, оскільки слугувала ідеологічним цілям; вона перебільшувала силу анархістів, при цьому дозволяючи марксистській Лівіці раціонально пояснити низький рівень участі комуністів у виборах 1930-х рр., відзначаючи абсентеїзм значних мас робітників. Уявна сила анархістів також давала виправдання тому, що крайня Правиця ліквідувала демократичні інституції на тій основі, що робітники-анархісти були нездатні зрозуміти функцію політичного консенсусу та парламентського правління. Але це пояснення електоральної поведінки ніколи не було підпорядковане ретельному аналізу справжніх електоральних змін.

Коли я ініціювала моє дослідження на початку сімдесятих, я хотіла виявити, чи дійсно, як заведено вважати, робітники відреагували спонтанно проти франкістського військового перевороту 1936 р. Аналіз членства революційних комітетів у багатьох каталонських селах чітко показує, що у липні 1936 р., коли Франко розпочав громадянську війну, ці члени вже були пов'язані з політичними організаціями чи профспілками. У жодному випадку революційні комітети не формувалися спонтанно у відповідь на громадянську війну. Це переконало мене в тому, що політичні зобов'язання до війни сформували антифранкістське ополчення. Щоб далі визначити силу каталонського військового опору, я вирішила дослідити зв'язок між анархістськими лідерами КНП та значними масами, пов'язаними з КНП, підраховавши ступінь сприйняття народом анархістського гасла «Не голосуй». Моя гіпотеза на той час усе ще базувалася на традиційній історіографії, котра обстоювала як те, що відмова анархо-синдикалістів від голосування покладає на них відповідальність за парламентські зміни, що зрештою привели до франкістського державного перевороту, так і те, що спонтанність, неорганізованість та утопічність тих самих мас призвели до їхньої поразки у громадянській війні¹.

Я і моя команда науковців вели польові дослідження у багатьох каталонських селах, включаючи л'Ескала (l'Eskala) та Сант-Фелью де Гуїксольс (Sant Feliu de Guixols), твердині Лівіці з тривалою анархістською традицією, та Беуда (Beuda), твердині Правиці з тривалою націоналістичною традицією. Ми аналізували електоральні зміни між 1931 та 1936 рр., які, вражаючи значні у Каталонії, є майже повними для більшості виборів. За допомогою статистичного аналізу ми могли ідентифікувати постійних абсентеїстів²; потім ми перейшли до інтерв'ювання тих, хто ще був живий і кого ми змогли знайти, загалом 45 чоловік. Наше дослідження продемонструвало, що переважна більшість тих, хто належав до КНП, не слідували політиці «Не голосуй» і що невелика кількість постійних абсентеїстів, приблизно 2% зареєстрованих виборців, включала дві групи: високополітизованих та маргіналізо-

ваних — включаючи старих, емігрантів, поденних робітників та неписьменних³. Потім я випробувала мою гіпотезу в Барселоні, де я змогла знайти дані тільки щодо трьох останніх виборів періоду Другої республіки: місцевих виборів мерів та членів рад 1934 р.; законодавчих виборів до іспанського парламенту, тобто виборів Народного Фронту в лютому 1936 р.; і Компромісаріос (Compromisarios) у квітні 1936 р., тобто виборів делегатів, котрі, разом із депутатами парламенту, потім мали обрати президента Республіки. Наша дослідницька група вивчала зразки електоральної поведінки за допомогою стратифікованої моделі барселонського електорату. Щодо муніципальних виборів 1934 р. ми виділили 12 електоральних секцій, чи районів, із загальним числом виборців 7034, з котрих 1154 були неписьменними. Щодо двох виборів 1936 р. із загального числа виборців 600 000 ми виділили 24 798 виборців із 41 секції, включаючи 4510 неписьменних.

Простежуючи кожну особу за низкою даних, ми виявили зв'язки між патернами голосування у часі та такими змінними, як гендер, вік, заможність, партійна належність, письменність та становище серед робочої сили. До того ж ми застосували електоральні траєкторії для нашої моделі електорату; це був запис щодо участі чи неучасті кожної особи у трьох виборах, що вивчалися. Наприклад, ми могли визначити, що певна особа голосувала на муніципальних виборах, не брала участі на виборах Народного Фронту та знову голосувала на Компромісаріос (Compromisarios). Для аналізу поведінки анархістів ці виборчі траєкторії були єдиним шляхом виявлення того, ким дійсно були ті, хто не голосував. Потім ми визначили їхній професійний профіль та мотивації голосування чи неголосування за допомогою писемних і усних джерел.

Ключовими чинниками абсентеїстської поведінки як у селах, так і у Барселоні, були вік та гендер. Як і в інших частинах світу, виборці молодше 30 років утримувалися від голосування частіше, ніж виборці зрілого віку. І як і в інших частинах світу, жінки як група мали тенденцію голосувати на 10 % менш активно, ніж чоловіки. Але найважливішим пояснювальним чинником виявилася неписьменність. Неписьменні чоловіки мали тенденцію голосувати рідше, ніж освічені жінки, а неписьменні жінки утримувалися від голосування набагато частіше, ніж неписьменні чоловіки. Майже 50 % неписьменних жінок та понад 30 % неписьменних чоловіків у Барселоні ніколи не голосували — вражаючий показник їхньої політичної маргіальності. Таким чином, ми змогли продемонструвати суспільний поділ, глибший за вік чи гендер.

Наш виборчий аналіз на додачу до неписьменності показав бідність як таку, що сильно корелює з поведінкою на виборах. У Барселоні ми змогли виміряти бідність настільки, наскільки вона могла бути виведена з професійного статусу. Зазначимо, що серед жінок групою, що найбільше утримувалася від голосування, були неписьменні хатні служниці — мабуть, найбільш ізольована та злиденна група робітників у всій Барселоні. Для л'Ескала (населення понад 2500) доступність даних про сплачені податки дозволила мені диференціювати більш чітко бідних неписьменних та бідних письменних серед чоловічого населення. Я не могла зробити цього щодо жінок, оскільки відповідні відомості, які містяться у реєстрах про податки, стосуються тільки

вдів. Як і в інших країнах, бідний чоловік у л'Ескала мав схильність голосувати менше, ніж не бідний. Але ми також виявили, що бідний письменний чоловік голосував значно частіше, ніж бідний неписьменний. У результаті я зробила висновок, що серед неписьменних бідність збільшує ймовірність абсентеїстської поведінки. За допомогою інтерв'ю я також намагалася виявити, чи була неписьменність особистісною характеристикою, чи поширювалася на членів родини. Оскільки неписьменні ймовірніше могли мати неписьменних батьків, більш важливим було виявлення ступеня, до якого політично ангажований чоловік/дружина впливав/ла на поведінку неписьменних у голосуванні, за передбачення, що політична ангажованість та здатність до солідарності з іншими можуть розбити ізоляцію, яку накладає неписьменність.

Як тільки я продемонструвала, що абсентеїстська поведінка рідко стосувалася зв'язків з КНП чи анархістської кампанії «Не голосуй», ми вирішили дослідити абсентеїстів детальніше. Для розуміння того, як розвивалася соціальна революція протягом періоду колективізації між 1936 та 1939 рр., ми ретельно дослідили демографічний зріз та політичну поведінку приблизно 1600 робітників барселонської металургійної фірми⁴. З документів компанії ми змогли визначити політичні переконання (радикальні чи помірковані) робітників (кваліфікованих та некваліфікованих), професійний статус та ступінь політичної активності (лідери, войовничі активісти чи менш войовничі послідовники). Ми виявили інформацію про більшість войовничих робітників у протоколах генеральних асамблей, що велися упродовж періоду колективізації, а також шляхом проведення усноїсторичних інтерв'ю. На жаль, записи компанії не містили даних про неписьменність; через це ми знову звернулися до виборчих джерел.

Поєднуючи дані з документів фірми та виборчих переписів, ми створили список виборців, що включав інформацію про ідеологічну належність та рівень освіченості. Ми також продовжили виборчу інформацію щодо 300 робітників фірми. Ми виявили три головних патерни: тих, хто ніколи не голосував; тих, хто завжди голосував; і тих, хто голосував тільки на виборах Народного Фронту. Потім ми спроектували ці електоральні патерни на схему особистої соціально-політичної поведінки робітників протягом громадянської війни та наступних франкістських репресій. Аналіз цих даних дозволив дійти висновку, що неписьменне населення не зазнало настільки сильних репресій, як письменне, оскільки неписьменні зазвичай не були войовничими. (Тут був, однак, один виняток: з усних джерел ми дізналися, що неписьменні жінки, що мали войовничих батьків, чоловіків чи братів, були розстріляні через такі родинні зв'язки). Читаючи протоколи колективізованої фабрики, ми також виявили, що кожен із трьох головних електоральних патернів відповідав певному рівню політичного лідерства чи войовничості, а також рівню франкістських репресій, які пережила людина після громадянської війни. Соціалістичні та республіканські лідери завжди голосували, і деякі з них, через свої знання та освіченість, посіли важливі посади упродовж війни. Один став управителем фабрики за відсутності власників та постраждав від репресій незначною мірою, оскільки він лише

втрапив свою роботу. Помірковані анархісти, котрі голосували тільки на виборах Народного Фронту, мали значно сумнішу долю: вони були поміщені до концентраційних таборів, тюрем та зазнали тортур. Меншість анархістських лідерів, що були радикалами та ідеологічними абсентеїстами, зазнали катувань та були замордовані під час війни⁵.

Хоча ми провели сто інтерв'ю з колишніми робітниками з барселонської металургійної фабрики, а також із членами їхніх сімей, якщо вони жили в тому ж помешканні на момент інтерв'ю, ми змогли проінтерв'ювати лише дуже малу групу неписьменних (дев'ять жінок та три чоловіка) — єдиних робітників, що ще були живі у середині 1980-х рр., яких ми змогли ідентифікувати як неписьменних. На час інтерв'ю всі вони були поважного віку, між сімдесятьма трьома та вісімдесятьма шістьма роками. Порівняно з інтерв'ю навіть з функціонально письменними робітниками ми мали значні труднощі у встановленні діалогу з цими неписьменними оповідачами, частково через їхній острах говорити про громадянську війну, хоча минуло понад сорок років. Але й частково тому, що вони розуміли наші питання дуже конкретно. Наприклад, коли ми питали: «Що це означає — голосувати?», відповідь була: «Кидати шматок паперу в урну». В результаті ми вирішили слідувати двома шляхами розпитування кожної особи: спочатку ми запитували оповідачів про їхню життєву історію (*life history*), а потім ми ставили специфічніші питання щодо голосування, роботи, профспілок, соціальної революції, екзилу, репресій і війни. Після кількох інтерв'ю ми помітили, що неписьменним почасті важко відповідати на наші специфічні запитання, які ми виділили у формі питальника. Очевидним був більший рівень співпраці у тій частині інтерв'ю, де йшлося про історію життя, коли присутність історика була менш нав'язливою: відповіді були довшими та складнішими, неписьменний оповідач, не полишаючи свій комунікативний універсум, здавався більш здатним передавати свою історію. Ми розуміли, що в інтерв'ю ми стикалися з подвійною прогалиною. Коли історики намагаються спілкуватися з неписьменними, то їм заважають абстрактні концепти, як-от: правосуддя, демократія та соціалізм. А неписьменним заважає їхня тяжкість у розумінні та недовіра під час зіткнення з вербально агресивним істориком, представником писемної культури, не доступної для них⁶.

Це дослідження робітників Барселони протягом соціальної революції та громадянської війни проходило із застосуванням статистики та інших писемних документів, що слугували для прояснення головних питань та вибору головних нараторів. Але тільки за допомогою інтерв'ю ми могли зрозуміти значення освіти та неписьменності у житті робітників упродовж 1930-х рр.

2. Моя робота у Балтиморі

Сягнувши певної точки у моїх дослідженнях іспанських неписьменних, під час перебування у Центрі Вудро Вілсона я вирішила, що було б продуктивним проведення порівняльного дослідження й інтерв'ювання неписьменних чи функціонально

письменних у Сполучених Штатах. Головно я хотіла виявити, чи була письменність значущою соціальною характеристикою у Сполучених Штатах, як це було виявлено мною в Іспанії. Я також хотіла дізнатися, яким є ставлення американців до голосування, політичних партій та профспілок порівняно з робітниками Барселони і як робітники США давали собі раду зі своїм невмінням читати, з почуттям сорому та з непомітністю, яка йшла поруч із соціальною маргінальністю. Я думала, що, можливо, у Сполучених Штатах я знайду ключі до розуміння того, що сталося з неписьменними бідняками Барселони.

Було непросто знайти людей для інтерв'ю. У Вашингтоні, федеральний округ Колумбія, де знаходиться Центр Вудро Вілсона, люди, що могли допомогти мені, боялися, що я можу обходитися з респондентами, ніби з морськими свинками, та постійно відмовляли у моїх проханнях про контакти. Вони реагували, як більшість моїх колег у європейському усноісторичному русі, котрі, як мені здавалося, мали нахил до патерналізму та надпротегування у ставленні до маргіналізованих. На щастя, Анне Грей (Anne Grey), голова Програми зі старіння (Aging Program) та куратор програми письменності дорослих (*adult literacy program*) у Балтиморі, Мерленд (приблизно за 35 миль на північ від Вашингтона, федеральний округ Колумбія), зрозуміла мій проект та запросила до своєї колеги Гвендолін Андерсон (Gwendolin Anderson), афроамериканки, що стала моїм провідником⁷. Ми з нею відвідали різні супові кухні та притулки бездомних, де іноді я натрапляла на певний опір, який я знаходила і у Вашингтоні. Більше того, відповідальні особи у цих місцях не мали чіткого уявлення про те, хто є чи не є неписьменним. Фактично мій запит створив стільки плутанини, що декілька разів вони знайомили мене з розумово відсталими людьми або такими, що мали серйозні психологічні проблеми. Але за терпіння та допомоги Гвендолін Андерсон, а також за сприяння та розуміння кубинських католицьких черниць Освітнього фонду в Балтиморі, я змогла знайти декількох афроамериканців та європейських американців для інтерв'ювання.

Ця книга включає інтерв'ю з сімома чоловіками та сімома жінками; дев'ятеро є афроамериканцями та п'ятеро — європейськими американцями. Одинадцять були неписьменними чи тільки функціонально письменними; двоє мали кілька років навчання у школі, один — повну середню освіту. Більшість почала працювати в дитинстві і пізніше мігрувала до Балтимора з Джорджії, Кароліни чи Вірджинії. Деякі не знали свого походження та розірвали контакт зі своїми сім'ями. Загалом вони думали про себе як про бідних та таких, що належать до того, що ми можемо назвати «четвертим світом», тобто до людей, що живуть у лещатах бідності в умовах розвиненої капіталістичної економіки. Чоловіки говорили більше та палкіше про те, як хотіли навчатися у освітніх закладах; жінки — про перенесене насильство, котре вони викривали у багатьох своїх історіях про наркотики, алкоголь та ізоляцію.

Як і з інтерв'ю в Барселоні, я передусім просила респондентів розповісти мені свою історію життя, при цьому також фокусуючись на значенні голосування, їхній політичній ідеології та релігійних віруваннях і практиках, їхньому рівні освіти. Пи-

тання включали таке: письменність; ви навчилися читати та писати? Як ви почуваетесь щодо невміння читати? Як ви обходилися з тим фактом, що ви не можете читати та писати? Участь у виборах; ви голосували? Що означає голосувати? Як ви голосували, не вміючи читати? Політичний вибір; хто кращий — демократи чи республіканці? Чи є якийсь американський президент, що привів до якихось змін у вашому житті? У чому була відмінність між Малкольмом Іксом та Мартіном Лютером Кінгом? Церква; чи мають церкви бути втягнені в політику? Що має робити священник? Чи має священник повністю погоджуватися з президентом? Ідеологія; ви б хотіли більший чи менший уряд? Хто має опікуватися лікарнями — уряд чи приватні підприємці? Чи має уряд оплачувати аборти для жінок, що не можуть їх собі дозволити? Соціальні зміни; до якого соціального класу ви належите? Які є найбільш ефективні шляхи здійснення соціальних змін?

Я ставила питання, намагаючись встановити хронологію, наприклад, «коли померла ваша мати?» Я запитувала, намагаючись встановити, що люди думають та відчувають, на кшталт «що ви думали про рух за громадянські права?» І я намагалася встановити розуміння цими людьми їхнього зв'язку з важливими соціальними та політичними питаннями, як-от: «ви сприяли?»; «ви були втягнені?»; «як ви дізналися про це?»; «з ким ви говорили?»; «про що ви говорили?» Загалом інтерв'ювання у Балтиморі було дуже вдячним досвідом. Іноді оповідачі дякували мені, бо я допомогла їм подумати та висловити те, про що вони в іншому випадку не подумали б і не сказали, або вони дарували мені подарунок у кінці інтерв'ю. Зазвичай з кожним оповідачем я говорила одну або дві години. У мене були певні труднощі з розумінням англійської, якою розмовляють афроамериканці, і в цих випадках я просила Гвендолін Андерсон про допомогу.

3. Що означає бути письменним

Неписьменність характеризувала більшість населення світу до початку ХХ ст., коли у більшості західних країн початкова освіта стала обов'язковою. Сьогодні здатність читати та писати серед значної більшості європейців та американців знижується, очевидно тому, що ми вступаємо у постписемну цивілізацію. Проте небагато досліджень намагаються зрозуміти неписьменність в історичній перспективі. Історіям робітничого руху не вдається звернутися до письменності, незважаючи на те, що Е. П. Томпсон⁸ стверджував 1963 р. у роботі «Створення англійського робітничого класу», що письменність була своєрідним необхідним реквізитом для вступу до профспілки чи політичної партії. У Іспанії навіть настільки кваліфікований історик, як Рональд Фрейзер⁹, ніколи не знав, чи [його] респонденти з Міхаса були письменними, чи ні. У Сполучених Штатах жінки, що інтерв'ювали афроамериканських жінок, говорили мені, що навіть хоча їхні інтерв'ю тривали годинами, вони тільки тоді усвідомили, що респонденти неписьменні, коли ті підписали форму про передачу інтерв'ю хрестиком. Можливо, історики думають, що неписьменність є залишковим чинником, що має тенденцію до зникнення у міру модернізації

суспільств. Можливо, також науковці вважають, що важливими є страждання і бідність, а не їхні наслідки, включно з невмінням читати та писати. Оскільки неписьменність здебільшого не може бути причиною бідності, можна обійти її гіркоту. Інтелектуали та політики також, очевидно, уникають серйозного вирішення проблеми неписьменності, оскільки звернення до її глибинних причин може викликати болючі соціальні зміни. Моя робота у Барселоні навчила мене розуміти неписьменність як центральний елемент ідентичності особи, і я намагалася зрозуміти, як неписьменність переживається індивідумом, так само, як і її соціальні наслідки. У цьому розділі я порівнюю, що я дізналася про життя неписьменних у Балтиморі і що про таких же людей у Барселоні, і запропоную думку про те, як це знання змінює сучасне розуміння неписьменності.

Багато з людей, яких я інтерв'ювала у Балтиморі, жили у халупах або навіть просто неба чи на верандах протягом свого дитинства. Кожен з них почав працювати в ранньому віці, збираючи трави чи бавовну, миючи посуд та начищаючи підлогу. Вони всі говорять, що ця робота не давала їм ходити до школи. Деякі також пояснювали своє невідвідування школи надзвичайно великою відстанню, яку вони мали пройти, щоб дістатися до школи, або ранньою смертю одного чи обох батьків. Деякі говорять, що вони не бажали вчитися. У цьому полягають вражаючі подібності між життями цих американців та життями тих, кого я інтерв'ювала у Барселоні. Тут оповідачі також, коли були дітьми, мали працювати на шахтах, на полях або хатньою прислугою. Дитяча праця була особливо характерна для дівчат, що мали піклуватися про своїх братів та сестер, чи своїх хворих батьків, чи про діда і бабу. В обох країнах оповідачі мали тенденцію до міграції у пошуках роботи у юному віці зі своїх місць народження, зазвичай віддавали перші зароблені гроші батькам чи родичам. Говорячи словами одного з оповідачів: «Гроші, що мій батько отримував (від моєї роботи), він клав до своєї кишені» чи іншого: «Гроші були для мого зведеного брата». В Іспанії люди, яких я інтерв'ювала, жили зі своїми літніми батьками, коли ті були нездатні працювати, та зазвичай мали один шлюб; а якщо вони одружувалися більш як двічі, то це було через удівство. У Балтиморі сім'ї оповідачів мали тенденцію бути менш постійно структурованими та стосунки як між членами родини, так і з начальством, були більш насильницькими, ніж в Іспанії. Оповідачі з Балтимора частіше одружувалися двічі та мали чотирьох дітей. Оскільки оповідачі і з Балтимора, і з Барселони були вихідцями з великих сімей, з багатьма братами та сестрами, у Барселоні респонденти адаптувалися до демографічної моделі Каталонії та мали тільки одного чи двох дітей. Як і в Барселоні, коли я спитала оповідачів з Балтимора, чого навчали вас батьки, відповідь була дуже чітка: «Не красти»; «Тримати свої руки подалі від того, що мені не належить».

Найбільша і найочевидніша відмінність між інтерв'ю у Барселоні та у Балтиморі полягала у тому, що афроамериканці у Балтиморі, яких легко вирізняли за кольором шкіри, думали про себе та діяли як група, безвідносно до свого статусу чи неписьменності. На відміну від них, білі неписьменні у Барселоні, Балтиморі

та багатьох інших частинах світу ніколи не складали наочну або самосвідому групу, оскільки ніщо зовнішнє не відрізняло їх від інших. Відчуття чорними неписьменними колективної ідентичності було зумовлене спільною історією, яка підсилювалась найменуванням афроамериканців. Африка та рабство дали їм географічне та соціальне походження, і всі інтерв'юювані пам'ятали епоху сегрегації. Навіть ті, що були бездомними, були обізнані з тим, хто такий Авраам Лінкольн, Франклін Рузвельт, Джон Кеннеді та Мартін Лютер Кінг. Дійсно, у тих будинках, де я проводила інтерв'ю, я могла побачити гордо вивішений портрет Мартіна Лютера Кінга. Це знання про історичних осіб, вражаюче відсутнє в інтерв'ю з Барселони, було результатом досвіду значних змін, що відбулися протягом життя цих афроамериканців. Вони пройшли через численні правові та позаправові перешкоди щодо участі у виборчій системі та тепер втішаються правом голосувати і вибирати своїх політичних лідерів. У результаті афроамериканці надають великого значення голосуванню та мають схильність вірити в те, що сильний федеральний уряд краще захистить їхні права й права інших, хоча навіть, як у Барселоні, вони не повною мірою розуміють, що таке політична партія чи профспілка. Справді, багато з них були не обізнані з тим фактом, що вони живуть за демократії.

Відчуття афроамериканцями історії та прогресу було позначене їхнім досвідом релігії. Добре відомо, що церква є одночасно як ключем до афро-американського відчуття ідентичності, так і важливим джерелом соціальної та психологічної підтримки. На додаток, однак, чорне християнство пропонує телеологічну візію світу та пропонує спосіб розуміння подій завдяки темпоральній схемі. Я пізніше прийшла до розуміння, як жакливі расові утиски у Сполучених Штатах були, проте, пом'якшені церковною належністю та релігійною вірою та до кінця XX ст. поширили прогресивну візію соціальних змін і сповнену надії спільність пам'яті та досвіду. На шляху до розуміння важливості відчуття історичної зміни, яке церква надавала афроамериканцям, я також прийшла до більш глибокого розуміння того, як неписьменні з Барселони не тільки були маргіналізовані політично та соціально, але також зазнали духовної поразки від церкви, яка боролася проти них. Коли Іспанська Католицька Церква благословила війська Франко та визначила громадянську війну як священну війну проти комуністів, неписьменні у Барселоні, багато з яких походили з сільських районів, де церква була центром соціального життя, були відрізані від питомого джерела своєї особистісної та колективної ідентичності. Досягнення релігійної та політичної єдності стало неможливим після 1939 р., після іспанської громадянської війни, коли помста войовничим робітникам, профспілковим лідерам та республіканським політикам, що зазнали поразки, була нестримною. Значна більшість іспанського народу опинилася у мовчанні відчаю. Страх був настільки сильним серед письменних та неписьменних чоловіків та жінок, що щільна завеса мовчання впала навіть всередині сімей, дедалі менше дітей чуло про акти опору, що виявлялися публічно та спричинили терор проти сімей. Сорок років по тому це мовчання все ще було складно порушити.

Виклики щодо теорії

Інтерв'ю з неписьменними особами може дуже швидко ввести нас до світів, що кидають виклик теоріям про неписьменність. Політичні та соціальні теорії стверджують, що неписьменні є неухажними, нетолерантними та легко коливаються у своїй електоральній поведінці. Ці теорії, таким чином, не можуть врахувати раціональність електорального вибору неписьменних та тенденцію до політичної поміркованості, яку вони поділяють зі значною більшістю тих, хто голосує, як письменних, так і неписьменних.

У Балтиморі важливість права голосування визнавалася усіма респондентами; говорячи словами одного з них: «Це дає тобі відчуття, що ти є частиною чогось, що ти громадянин Сполучених Штатів Америки». Це ставлення дуже відмінне від того, яке я бачила в Іспанії, де в більшості люди не довіряють політикам і відзначають, що вони голосують тільки для того, щоб «втратити менше». У США всі підтримують Демократичну партію та мають схильність демонізувати республіканців, навіть попри те що Республіканська партія як партія Лінкольна є відповідальною за скасування рабства: «Я голосую за демократів, республіканці забирають усі гроші у бідних і віддають багатим». Афроамериканці були впевненіші у своїй відданості демократам: «На мою думку, республіканці переважно впровадили рабство», і коли вони не голосують, то почуваються винними. З іншого боку, білі демонструють більш варіативну поведінку, і деякі з них ніколи не голосували. Відмінності між чоловіками і жінками, між письменними і неписьменними також були значними. Як і в Іспанії, неписьменні жінки у Балтиморі були схильні голосувати рідше, ніж письменні жінки; і виборці з вищим рівнем освіти іноді голосували, іноді — ні, залежно від виборів та кандидата. Профспілку у Балтиморі, як здається, існували виключно для чоловіків, котрі приєднувалися до них, щоб знайти роботу чи отримати гарантію робочого місця. Респонденти ніколи не розмірковували над можливістю стати профспілковим активістом, і коли їх запитували чому, відповідь завжди була та сама: «Тому, що я не мав освіти».

Економічні теорії розвитку, індустріалізації й урбанізації, що зародилися у 1960-х, наголошують, що письменність була умовою модерності. Ці теорії поширювали міф про те, що письменність та абетка необхідні для думання, критики, встановлення демократичних урядів, досягнення політичної стабільності, навіть для впровадження контролю над народжуваністю. Як тільки системи шкіл на Заході поширилися наприкінці XIX — на початку XX ст. та зробили формальну освіту обов'язковою для більшості, ми почали думати, що необхідно бути письменним, щоб бути здатним працювати чи битися на війні. Проте письменність не була потрібна для більшості професій, та, звісно, неписьменне населення працювало багато годин на день і билося у численних війнах протягом століть — цей факт був красномовно засвідчений цими інтерв'ю. Особи, котрих я інтерв'ювала, працювали на виробництві мирної та військової продукції; вони робили на шахтах та залізниці; вони керували вантажівками та оперували підйомними механізмами. Їхня неписьменність не заважала їм працювати майстрами чи контролерами, незважаючи на те, що вони були неквалі-

фікованими робітниками. Як означила це Мінні Джонсон: «Я працювала на фарбувальної лінії. Я їм сказала, що я не можу добре це прочитати, але я можу робити діло». І вони з честю служили у війську: «Звичайно, вони знали, що я не вмію читати, — сказав Луїс Розе, — але вони були відчайдушні для людей, для солдат. У Корей я був водієм вантажівки». Іншими словами, неписьменність сама по собі не є соціальною проблемою.

Щоб голосувати, або працювати, або воювати, не потрібно доступу до широкого спектру інформації, але певна освіченість потрібна для осмислення політичної та соціальної системи та свого місця у ній чи для участі у багатьох видах діяльності на дозвіллі. Проте ми мало свідомі у наших суспільствах, що письменність є «знаряддям інтелекту» і що поширення письма на всіх рівнях з кінця XV ст. уможливило як тяглий інтелектуальний прогрес, так і революцію у медіа, що періодично змушує нас розширювати уявлення про те, що саме конституює письменність. Оскільки ми вступаємо у світ штучних мов, у наступному столітті ці відмінності між письменними та неписьменними особами стануть, очевидно, важливішими. Оскільки письменність зумовлена контекстуально, технологічна революція та наукові відкриття створять світ, який навіть ще складніше буде збагнути та яким ще важче буде керувати без певної освіченості. Проте водночас найбільший попит на ринку праці майбутнього виявиться на «нижчий клас» робітників, що включає озброєних охоронців, працівників фаст-фудів, водіїв вантажівок, санітарів, медсестер та інших відносно некваліфікованих працівників, котрим не треба володіти вміннями письменної людини, більшими за здатність вести машину та читати спортивну періодику.

Деякі дослідження зв'язку між писемним та усним мовленням доводять більшу здатність письменних осіб до незалежного та критичного мислення. Ці теорії стверджують, що знання абетки надає значніші інтелектуальні здібності та здатність ідентифікувати себе з іншими. У нашому дослідженні у Барселоні ми зробили висновок, що неписьменні переживають певну редукцію у своєму сприйнятті світу, що їхнє життя мають тенденцію бути обмеженими їхньою оплачуваною роботою та домогосподарством. Наприклад, ті з респондентів, що були спроможні запам'ятати розмір своєї платні перед, протягом та після іспанської громадянської війни, згадували мало по суті про підприємства, де вони працювали, включаючи те, що трапилося на їхній колективізованій фабриці. В обох країнах вони зазвичай пасивно ставилися до справ поза їхнім сьогочасним світом, чи то до соціальної революції, чи до руху за громадянські права, їм також бракувало особистої хронологічної пам'яті. Так, вони часто не знали року свого народження, коли та як довго вони були одружені чи коли були народжені їхні діти. Цей брак інформації робить значущу політичну участь складною для них. Порівняно з домінуючим дискурсом, свідчення неписьменних переважно також коротші та обмеженіші у словниковому запасі. Це наводить на думку про більшу складність у розумінні та вираженні деяких концептів, таких, як демократія, соціалізм та капіталізм. Фактично, неписьменні рідко живлять ці терміни, та коли спеціально спитати їх про них, заявляють, що не розуміють їх — умова, що також унеможливорює політичну участь.

Можливо, що мене вразило понад усе, було те, що навіть у дрібних селах, коли я запитувала про інформацію щодо окремих осіб, які виїхали, їхні сусіди не пам'ятали їх. Це було одне з найбільш шокуючих відкриттів, що я зробила протягом інтерв'ювання. Чи не була ця прогалина у пам'яті найбільшою в історії маргіналізації? Неписьменна особа використовувала пам'ять та медіа також інакше, ніж письменна. Їхні особисті спогади не сягали далі пам'яті про їхніх батьків; а не знаючи своїх діда та бабу, вони не могли розповісти нам нічого про них. Подібним чином вони навіть іноді не пам'ятали імена найближчих членів їхніх сімей. Вони забули їх? Вони коли-небудь існували для них? Їхні особисті спогади були редуковані до їхніх сьогоденних життів, наче вони були деревами без коріння, не свідомі щодо свого походження чи оточення. Коли вони не були фізично з кимось, вони були писемно самотні, нездатні до спілкування з самими собою за допомогою ведення щоденника, писання листів чи читання. Чи була ця відсутність спогадів, ця нестача зв'язку з іншими найбільшою бідністю?

У підсумку ці глибокі відмінності між письменними та неписьменними свідчать, що неписьменні становлять частину населення, яку складно побачити іншим. Як я зауважила, антропологи, соціологи, історики та журналісти, котрі говорили з маргіналізованими людьми, зазвичай не були зацікавлені у тому, щоб визначити, чи не є вони неписьменними. Можливо, більш значущим є те, що неписьменні не використовують мовленнєвих кодів, котрі б відрізнялися від тих, що використовуються письменними людьми, і тому їх досить важко вирізнити у випадковому спілкуванні. Неписьменність не є очевидною характеристикою, такою як раса, і не має тенденції вирізняти з групи людей. Неписьменні не формують групи на базі своєї неписьменності; і найбільш активні, обдаровані та мотивовані перестають бути неписьменними, навчаючись читати та писати.

Неписьменність надалі розмивається тим фактом, що неписьменні знають, як приховати свою нездатність читати та писати; вони навчилися, як упоратися із цим у суспільстві, котре передбачає письменність. Як ілюструють ці інтерв'ю, вони можуть отримати посвідчення водія та подорожувати на довгі відстані: «Я добув собі карту та вивчав її близько місяця, чи, може, більше. Я вивчав той маршрут, шлях, яким їхав». Вони можуть відкрити банківський рахунок: «Коли я відкрив рахунок, я не знав, як читати і писати. Я не сказав їм цього. Вони не переймалися цим. Я підписався». Вони можуть робити замовлення в ресторані: «У більшості ресторанів, до яких я ходив, люди приходили і говорили: у нас є те і те». Вони можуть навіть приєднатися до масонів: «Я масон з 1939 року; масони не знали, що я не можу читати і писати, ні». На роботі вони іноді наймають письменного робітника для виконання обов'язків, які вони не здатні виконувати.

Проте навіть хоча вони були здатні досягати так багато, неписьменним також знайомі відчуття сорому та ніяковості, особливо у молодому віці. «Мені було погано... Коли ти не можеш читати чи писати, весь світ схований від тебе». Вони приховують той факт, що не можуть читати та писати, від друзів, співробітників, і навіть від дружини чи чоловіка. «Як ви могли приховати від матері ваших дітей, що ви не

пишете і не читаєте?» — «Коли я не знаю щось, я завжди тримаю це при собі»». Можливо, в результаті соціального тиску щодо приховування своєї неписьменності, багато з них навчилися писати своє ім'я. «Я навчився підписуватися пізніше в житті... Якщо ти знаєш, як підписатися твоїм іменем, у тебе виходить це вдало». Але вони також знали, як сприймати свої обмеження: «Це було німе кіно, о, так. Воно могло показати тобі різні речі; не було нічого подібного до сьогодні. Я не міг читати, але міг бачити картинки. Але текстову частину ти не бачив. Часто хто-небудь, з ким я ходив, міг прочитати її».

Якщо відмінності між письмними та неписьмними є об'єктивними, вони також є суб'єктивними, частково тому, що є багато рівнів освіченості, що варіюються від здатності підписатися своїм іменем до виконання комплексу завдань із синтезу. Оскільки рівень освіченості є необхідним для використання складних сучасних медіазасобів, здатність використовувати їх не ґрунтується на розумінні того, як вони працюють. Таким чином, нам всім необхідна допомога для виконання різних завдань, ми всі у певному розумінні неписьменні. Але домінування письмності як соціальної норми вимагає, щоб кожна особа була письменною, хоча б на початковому рівні, щоб вважатися нормальною. Це культурне упередження має результатом комплекс неповноцінності у неписьменних, який в свою чергу веде їх до спроб приховати свій стан і тому залишає непоміченими у світі.

4. Значення усної історії

Слова та мовчання

Для мене досвід інтерв'ювання неписьменних був вражаючим. У Барселоні, коли я запитувала неписьменних, до якого соціального класу вони належать, вони швидко відповідали: «Ми нормальні. Ми робимо те ж, що й усі». У Балтиморі білі неписьменні відповідали подібним чином, вони також хотіли здаватися «нормальними». Афроамериканці, з іншого боку, зазнавши дегуманізуючих випадів проти людей з темною шкірою, відповідають дуже швидко: «Ми люди, ви не вірите в це?» Коли я поїхала до фавел¹⁰ у Бразилії, я також запитала неписьменних, хто вони є; вони сказали мені: «Ми жебраки», визнаючи умови своїх злиднів. Певна річ, неписьменні люди не розглядають себе як ненормальних, нелюдей, жебраків, дурних чи відсталіх — це позначення, які письменні люди надають їм. Відповіді неписьменних суперечать цим позначенням, перетворюючи їх на дзеркало, яке відбиває наші погляди на них. Це одна з причин, чому інтерв'ювання неписьменних є таким викликом. Потрапивши у їхні відповіді, ми іноді відкриваємо те, що ми несвідомо маємо на думці, але не можемо сформулювати.

На початку моєї роботи як історика я проводила дослідження з науковою суворістю та чесністю, вважаючи, як детектив, що свідчення надасть об'єктивні відповіді на мої запитання. Я думала, що історія передусім є наукою, і я не поспішала. Тривалий час я шукала факти про те, що сталося протягом іспанської громадянської війни, я виснажливо збирала всю можливу документацію; я вивчала економічну,

соціальну та політичну статистику; я консультувалася з літературою та експертами. Тільки потім я вирішила, що готова інтерв'ювати людей, що пережили події, які я досліджувала. На той момент моєю метою було використати інтерв'ю тільки для того, щоб заповнити прогалини у писемних даних, без передбачення, що станеться щось інше, що оповідачі відкриють мені несподівані брами свого буденного знання та змінять майже все, що я вивчала.

Мій досвід інтерв'ю швидко зруйнував схему уявлень, яку я так старанно створила. Те, що я почула, було цілком відмінне від того, що показувала література, і, крім того, це також виглядало правдивішим. Внаслідок цього я почала думати, що те, що було написано про 1930-ті, було сфальшоване та змістіфіковане, і вирішила виявити, як ці події насправді відбувалися. Як і багато інших усних істориків, коли вони вперше стикаються з тими, хто був переважно відсутній у історичних даних, я вважала, що ті маргінали все ж мають голос, але як інтелектуал ще не знала, як прийняти його. Це було досить наївно та оптимістично думати, що люди збираються повідомити мені правду натхненно та акуратно, тільки-но я запитаю. З іншого боку, у міру зростання моєї теоретичної обізнаності я почала ставити питання до кожної історії, що була мені розказана, і почала шукати неказане. Я і моя команда почали усвідомлювати, що ті, хто брав участь у воєнних діях в цілому, і ті, хто погодився на інтерв'ю зокрема, становлять дуже невелику частину населення, і, звісно, вони були схильні вважати, що більш-менш досягли успіху в житті та мають чим поділитися чи можуть мати користь від інтерв'ю. Але ми також хотіли сягнути немілітарної більшості, що перебувала за завісою мовчання. Їхнє мовчання стало саме тим, що ми хотіли ретельно дослідити. Щоб порушити неказане, ми розробляли спеціальні питальники, змінювали наші гіпотези і постійно шукали осіб, що систематично хотіли нас уникнути, оскільки не хотіли бути на виду. Свідомі того, що писемна історія не є їхньою історією, респонденти у Барселоні повторювали знову і знову, що вони хочуть пройти непоміченими, що їхнє життя нецікаві, що їм нічого не треба. Ця потайливість явно була одним з їхніх обмежень, але водночас і однією з переваг, джерелом захисту для них та прозріння для мене.

Це завдання систематичного пошуку неказаних речей і раніше непомічених людей дозволило мені «відкрити» неписьменних осіб. І ця несподівана зустріч була моїм найбільшим професійним викликом, у зіткненні з їхніми точками зору я стала здатна прийняти власні упередження. Зіткнувшись із їхньою невидимістю, я зрозуміла, що наш розум має схильність діяти як вже-написані-книги чи книги-що-пишуться, насильно накладаючи наш інтелектуальний багаж на нове свідчення. Фактично, неписьменні криються, вони роблять себе непомітними, і вони діють відповідно до знання, відмінного від знання письменного світу. Якщо це правда, що народжуються або неписьменними, або письменними, що необхідно кілька поколінь, щоб перейти межу від усного до писемного, що велика частка населення світу жила до недавнього часу між усною та писемною культурою, то, можливо, вона все ще й живе там. І це завдає великої проблеми для високоосвіченого історика, що намагається увійти у світ непомітних більшостей.

Подвійна біографічна історія

Сидячи навпроти моїх респондентів у Балтиморі, я була свідомо того, наскільки важко інтерв'ювати людей, чий досвід дуже відрізняється від мого. Цей процес іноді напружений і завжди незавершений. Слова приходять повільно, з ваганнями, а потім іноді як водоспад; питання мають бути сформульовані спонтанно, відповідно до моменту, і потім переформульовані, коли співбесідник стане впевненішим. Після претензій на знання того, що було правильним, об'єктивним та правдивим щодо минулого, я приходила, щоб вслухатися уважно в просодію, дізнатися про досягнення та зустріти абсурдні твердження в історіях інших людей, надихаючи їх поглянути в глиб себе, щоб розпізнати значення свого життя. За недавні роки я змінила спосіб інтерв'ювання. Я починала подібно до детектива. Згодом я прийняла роль адвоката. Потім, щоб дослідити те, що є менш осяжним, я почала занурюватися у подвійну біографічну рефлексію. Усні джерела змушують нас розглядати минуле з точки зору теперішнього, де через мову можна досягти реальності іншого. Але минуле як спогад коріниться у свідомості, якою можна поділитися або ні. Оскільки діалог не завжди може розбити внутрішні бар'єри, в тому числі бар'єр письменності, він не завжди це й робить. Деякі старі люди, з якими я говорила, знали дуже добре, що вони не просто збираються провести день за розмовою зі мною, але що найпевніше вони знайдуть свою внутрішню сутність; вони відповідали на мої питання глибоко та розповідали мені про труднощі їхніх життів. Інші закінчували діалог, коли виклик поділитися їхнім досвідом ставав непереборним.

Ми дуже ризикуємо, коли інтерв'юємо, і, як у моєму значущому діалозі, інтерв'ювання трансформує наше бачення. Інтерв'ю кидають нам виклик, коли мовчання опирається. Інтерв'ю стають спокусою відчуття, коли каскад слів зачаровує та зростає. Оскільки респонденти також мають власні причини для дозволу на інтерв'ю, інтерв'юери ретельно досліджуються, оглядаються, переконуються та зіставляються. Більше того, ми ніколи не знаємо наперед, якими будуть межі діалогу; ми тільки осягаємо їх, коли зв'язок раптом закінчено через те, що ми торкнулися невимовлюваного. Це сталося у мене з Мері Кіндер, коли я запитала її, чому її син був убитий. Без сумніву, це було неправильне запитання, що містило судження з мого боку. Було б краще спитати її, як її сина було вбито, дозволяючи Мері описати те, що вона знала про цю драматичну подію чи бачила.

Усні історії схожі на підводні ландшафти, які видно крізь окуляри, що збільшують, викривлюють та потім фокусують погляд. Наші питання неспроможні пролити світло на картину життя іншої людини в цілому і можуть фокусуватися лише на небагатьох вибраних точках. Питання інтерв'юера схожі на промінь світла у морі; вони освітлюють мало, але вони можуть окреслити контури того, що має бути досліджене. Якщо питання надто широкі, вони розсіюють світло і ми залишаємося в тіні, у потоці нечіткості відповіді. Як у океані, де наше власне дихання змішується з мовчанням моря, історія життя є подвійною біографією, обміном враженнями, словами, емоціями, що сполучає свідомість інтерв'юера та респондента. Протягом інтерв'ю, подібно до мінливості моря, ми втрачаємо землю і рухаємося далі за іншими силами і з іншими

способами розуміння та мовлення. У міру заглиблення в історію, яку ми чуємо, відбувається подвійний процес. Переконавання, що сформували нашу візію минулого, руйнуються, і ми потім маємо бути відкриті для прийняття іншого способу розуміння, ми маємо переформулювати наші власні бачення. Тож у кінці ми не знаємо, чи ми пишемо або думаємо про власну біографію, чи про біографію іншого.

Думаючи про інтерв'ю для цієї книги, я прийшла до кращого розуміння мого колишнього досвіду у Сполучених Штатах. Моє знайомство з американською культурою почалося 1948 р., коли мої батьки подорожували по США, надсилаючи нам величезні поштові листівки з Нью-Йорка, Великого Каньйону та Каліфорнії. Ці листівки були настільки вражаючими та невідомими в Іспанії, що поштар говорив нам, що відкладав їхню доставку до нас, аби помилуватися ними самому. Мої батьки привезли всі види дивовижних речей, починаючи від пластикових вішалок, які я й досі маю, до абсолютно невідомої жуйки та електроприладів, таких як наш холодильник «Вестінгсхаус». Сполучені Штати входили у нашу підліткову свідомість також через кіно, і таємно ми обмінювалися картинками з голлівудськими зірками, чії фільми запрошували нас до так званої американської мрії. Роки по тому я вирішила прояснити для себе, чим же була ця мрія, і я звернулася по стипендію до жіночого коледжу в Іллінойсі. У моїй вступній анкеті я написала, що я хочу дізнатися, чи Сполучені Штати схожі на те, що я бачила в кіно. Коледж відповів мені, надавши стипендію без подальших питань. Так у сімнадцять років я почала те, що стало моєю подорожжю світом, пригодою, що змінить зрештою плин мого життя, що об'єднає мене назавжди з американською реальністю.

У юності досвід закарбовується особливим чином, оскільки світ впливає на тебе без часової відстані. Навчаючись у вищій школі, я влітку подорожувала Францією, Англією, Італією та Німеччиною з подругами, щоб вивчити мови. Мені завжди подобалось залишити країну, яка все ще переживала темні роки диктатури, щоб відвідати Європу, яка також була сповнена турбот, з усе ще відкритими ранами Другої світової війни. Сполучені Штати, звісно, означали щось зовсім відмінне. Я подалася до американського коледжу до вступу в університет в Іспанії, щоб вивчати те, що мене цікавить, щоб дізнатися щось про країну, змішатися з американськими мріями та стати ще однією з її громадянок. Але скоро я зрозуміла, наскільки це неможливо. У коледжі соціальні групи були чітко визначені, і ми, європейці, негайно утворили тісно об'єднану групу. В той час, як латиноамериканці та я були об'єднані спільною мовою, у мене було мало спільного з північноамериканцями, оскільки вони не хотіли знати нічого з мого світу. Мені знадобилось це, щоб зрозуміти: тільки прийняттям світу, який є дуже далеким від мого, я зможу ініціювати діалог. Певним чином, це відкриття означало для мене припинити підкорювати те, що було чужим, аби так чи інакше почати знову виживати на іншій планеті. Досвід був настільки гірким, що я вирішила повернутися до Іспанії, частково щоб допомогти підпільному рухові проти Франко, але також щоб не розмовляти англійською з моїми дітьми. Поза сумнівом, цей досвід допоміг мені осягнути ціну діалогу та допоміг збільшити

мій інтерес до усних джерел. Це також означало, що під час поїздки до Балтимора понад тридцять років по тому, під час розмов з мешканцями його «четвертого світу» я відчувала продовження досвіду, що почався раніше.

Неписьменність та усна історія

«Відкриття» неписьменності та її сутнісних характеристик має бути фундаментальним фокусом усної історії. Неписьменні відсутні в усій писемній документації, включаючи статистику, і усна історія є єдиним методом інтегрувати їх до загальної писемної історії. Величезні труднощі у відшукуванні та досяганні неписьменних, проблеми спілкування, відмова оповідачів відповідати та їхнє часте мовчання, особливо у суспільствах, що пережили громадянські війни та жорстокі політичні репресії, — все це кидає суттєві виклики істориків. Проте ці труднощі також відкривають можливості для усної історії. Для неписьменних наш науковий світ, наші способи думання, наша лінгвістична структура та наш словниковий запас являють майже непереборну перешкоду, майже неподоланну прірву у спілкуванні. Досвід інтерв'ювання неписьменних, таким чином, дозволяє нам виміряти ступінь відданості історика культурі більшості та його співучасті у владі письма. Наш досвід інтерв'ювання неписьменних дозволяє нам досягнути рівень, до якого «нормальне» «просто» інтерв'ю є по суті конвенціональним, у строгому розумінні слова; грою, зумовленою правилами культури, де очікувана відповідь визначає форму запитання. Складні чи неможливі діалоги вимагають від інтерв'юера обходити обмеження питальника, входити у відмінний людський ландшафт, багатий та незвичний у власному праві. Дослідження неписьменних, таким чином, робить усну історію справді усною, усністю тих, що не вміють читати та писати і навіть говорять так мало. Ігноруючи їх, ми втрачаємо контрапункт, необхідний для розуміння письменності, і ми відмовляємося дивитися на значну частину минулого. Ми втрачаємо повну пам'ять про те, чим ми були.

¹ Vilar P. Histoire de l'Espagne. — Paris, 1947.

² Абсентеїсти — громадяни, які ухиляються від участі у виборах, за що законодавство деяких держав передбачає певні санкції — від відкритого засудження громадянськістю до адміністративного штрафу чи позбавлення волі. (Прим. ред.)

³ Vilanova M. Atlas Electoral de Catalunya durant la Segona Republica. — Barcelona, 1986.

⁴ Ми вивчали політичну ідентичність багатьох робітників Барселони за характерним документом (відгоді втраченим), знайденим у архівах металургійної фабрики. Цей документ перераховував майно, захоплене в особняках власників фабрики — піаніно, ліжка, меблі, срібло, посуд і т. д., — з метою проведення розпродажу за низькими цінами серед робітників фабрики для збільшення фондів Республіканської Армії. Оскільки документ також перераховував імена робітників, що «придбали» ці речі, список використовувався після війни поліцією, котра, за сприяння власників фабрики, ходила з будинку в будинок, щоб повернути власність. Див. також: *Монжо А.*,

Vega C. Els Treballadors i la Guerra Civil: Historia d'una Industria Catalana Collectivitzada. — Barcelona, 1986.

⁵ Vilanova M. Las Mayorias Invisibles. — Barcelona, 1996.

⁶ Graff H. J. The Legacies of Literacy: Continuities and Contradictions in Western Culture and Society. — Bloomington, 1987.

⁷ В оригіналі вжито слово “chaperone”. (Прим. пер.)

⁸ Едвард Палмер Томпсон (Edward Palmer Thompson, 1924–1993) — англійський історик-соціаліст, більшою мірою відомий своїм дослідженням британського радикального руху кінця XVIII — початку XIX ст., зокрема роботою «Творення англійського робітничого класу» (1963). Ним також були опубліковані широко відомі біографії Вільяма Морріса (1955) та Вільяма Блейка (1993, видана після смерті). Крім наукової діяльності історика, займався професійною журналістикою та есеїстикою, видав роман та збірку поезій. У політичному житті відзначився підтримкою та роботою у лавах Комуністичної партії Великої Британії, яку залишив 1956 р. через радянське вторгнення до Угорщини, після чого відіграв помітну роль у першій Новій Лівійці Британії наприкінці 1950-х, був завзятим ліво-соціалістичним критиком лейбористських урядів 1964–1970 та 1974–1979 рр., протягом 1980-х — провідним представником руху проти поширення ядерної зброї в Європі. (Прим. ред.)

⁹ Рональд Фрейзер (Ronald Fraser, народ. 1930) — історик, викладач історії Іспанії та усної історії в Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі, США, автор багатьох праць з історії Іспанії загалом та громадянської війни зокрема. Вперше потрапив в Іспанію 1957 р. та деякий час мешкав у тоді ще маленькому та ізольованому гірському селі Міхас. Свої перші наукові розвідки з усної історії присвятив мешканцям та історії саме цього поселення. Перше дослідження «У переховуванні: Життя Мануеля Кортеса» (1970 р.) було усною історією останнього мера-соціаліста Мійхаса Мануеля Кортеса, який повернувся додому після 30 років переслідувань та вигнання, наступне — «Пуебло — гірське село Коста дель Соль» — історією Міхаса за останні 75 років, написаною мовою його мешканців за їхніми усними оповідями. (Прим. ред.)

¹⁰ Фавела (порт. *favela*) — найбільш небезпечні райони міст Бразилії, де відсутня розвинута інфраструктура та є високим рівень злочинності. (Прим. ред.)